

Péterfi Ferenc

A közösségi akarat esélyeiről

Az első saját élményem a társadalmi részvétetről

A hetvenes évek végén fiatal és szakmai ambíciókat tápláló csapatban dolgoztunk az ország akkori legnagyobb lélekszámú lakótelepén, népművelőként. A hatalomnak se gazdasági ereje, se energiája, se ambíciója, se kedve nem volt már ahhoz, hogy művelődési házat építsen, de arra sem, hogy nagyon körülhatárolt szakmai elvárásokat akasszon a nyakunkba az akkor közel 70 ezres lakótelep „kulturális ellátásának” feladatához.

Ha volt hozzá bátorságunk, kitalálhattuk, hogy mit is csináljunk egy városnyi lakóterületen szinte minden eszköz nélkül.

A lehetséges szerepkeresés ösztöne, a hasznosságtudat belső szükséglete, a józan paraszti eszünk és sok ismerős, jóbarát – emberi és szakmai kapcsolatok vezettek bennünket. Szinte hetente magunk elé vettük a lakótelep – amúgy naponta bejárt és nagyon jól ismert – térképét, azon tervezgettünk, azt elemeztük. Egyszerre láttuk belülről és fölülről a városrészt. A szűkebb lakónegyedeket, szomszédságokat; azt, hogy merre közlekednek leggyakrabban naponta az emberek, hogy a városrész melyik zugában vannak az ismereteinkben és a helyi közösségi mozgásokban fehér foltok. És kerestük, hogy mi mozgatja leginkább az itt élőket a hétköznapokban, melyek a legalapvetőbb gondjaik és örömeik, no és hogy nekünk ezekben lehet-e valami dolgunk.

Eredetileg művelődésszervezőként, népművelőként fogalmazódott meg a lehetséges szerepünk. De az idők során, szerepkeresés közben felfedeztük, hogy a városrész társadalmi-szociális viszonyaiban is jelentős kompetenciánk van. Vagy – ha ezt esetenként a helyi hatalom meg is kérdőjelezte –, mi ezt tudatosítottuk magunkban. És ebből a nézőpontból egyszerűen a kulturális szerepünk is egészen új megvilágításba került. Nagyon izgalmas és termékeny folyamat volt. Ebben a hagyományosan vett intézménynélküliségben felemelhettük a fejünket egy szakmai részletből; „felülemelkedhettünk”. Ez a helyzet a lakóhelyi, szomszédsági, városrészi, települési léptékek számbavételére, szemléletére adott esélyt – megélhettük a települési közösségben gondolkodás nagyszerűségét. És ebben kereshettük a közösségi részvétel kiszélesítésének lehetőségeit.

Bevitel vagy/és kibontás

Az akkori „szakmai elvárás” kizárólag a kulturális terjesztő szerepet kérte tőlünk. Miközben ebben a hajdani újjalotai kulturális-közösségi munkában a helyi szükségleteket kerestük, a létező helyi adottságokat is számba vehettük. Azokat a lehetőségeket, lehetséges erőforrásokat, amelyekkel a hely és az itt lakók rendelkeztek. Hogyan lehetne ezeket a potenciákat – tudások, késztetések, tehetségek, helyi akaratformálás lehetőségei – megragadni, kibontani. Sok egyéb mellett ez a két dolog: tehát a városrészben-

településben való gondolkodás és a helyi erőforrások kibontása segített bennünket a közösségfejlesztéshez.

Kibontáson a helyi közösség tudásának, értékeinek, hagyományainak, törekvéseinek és ambícióinak, tehetségének, az ott élők kapcsolatainak a megismerését, feltárását, az érintettekkel való tudatosítását, s ezeknek a helyi tudásoknak a megerősítését értjük.

Bevitelnek – kissé sarkítva – a kultúraterjesztés hagyományos felfogását, a fölülről/kívülről, gyakran vélt értékekkel, az adott körben – lakóhelyen élő klienseknek a megismertetését, megtanítását, „megnevelését”, az ellátását értjük.

Bár mindkét beavatkozásra nyilvánvalóan szükség van, a sorrendnek különös a jelentősége. A kibontásból való elindulás organikus esélyeket jelent, a bevitelre koncentráció többnyire elnyomja, nem hagyja kibontakozni a belső erőforrások, értékek útkeresését, felszínre jutását.

A kibontás – dialógus. A kibontás – öntevékenységet fejleszt. Az öntevékenység választani, dönteni, kezdeményezni tanít meg – s megtanít aktívan befogadni. De a kibontás nem az általánosból (közösségi munkában nem az országosból), a trendiből; hanem a helyiből, a lokálisból indul ki és építkezik – esetenként egyre szélesedő körben. A kibontás alkotóvá, teremtőképpessé (és partnerré) tesz, a bevitel (önmagában) alkalmazóvá, felhasználóvá – elhasználóvá, fogyasztóvá. A kibontás célkitűzővé, a bevitel utánczóvá: külső minták, értékek, célok általi követővé. A bevitel képviselői saját vélt küldetésük, terjesztői ambícióik miatt is igen ritkán jutnak el a helyi társadalom, a helyi közösség valódi szükségleteinek igazi feltárásához, azokat „kvázi megérezve” végzik munkájukat. Látenszen úgy vélik, nincs is mit kibontani, nekik kell minden alapot megteremtteni.

Tapasztalatom szerint minden tartós, hatékony fejlesztői beavatkozás a kibontásból – tehát a helyi erőforrások részvételére építve – indul, s azt követi a bevitel. És minden kudarcos, leépülő beavatkozás a bevitellel kezdődött, s vagy ott is rekedt, vagy legfeljebb azután követte azt a kibontás szándéka.

A részvételből való kirekesztés veszélyei

A történelem korai időszakában – mondjuk a görög városállamok időszakában – a demokrácia a *közvetlen részvételt* jelentette. A polgárok mindannyian – már, ha nem voltak nők és rabszolgák – részt vettek a közügyek megtárgyalásában és a döntések meghozatalában. Aztán ahogy a modern tömegtársadalmak kialakultak, ez a közvetlen részvétel már nemigen volt megvalósítható, mind több ügyben *képviselőket* választottak, akiket megbíztak azzal, hogy a nevükben döntsenek. Ez így „divat” máig is, ám a képviselők sokféle kísértésnek vannak kitéve, talán legkevésbé annak, hogy „választói megbízóikat” megkérdezzék, képviseljék. Más megbízók jelentek meg: pártközpontok, politikai frakciók, gazdasági érdekcsoportok; s szakadék kezdett növekedni a választók és képviselőik között. Ám ha ideálisan működne is ez a rendszer – aminek elképzeléséhez azért jókora fantázia és képzelőerő szükséges –, felmerül a kérdés, létezik-e részvétel nélküli demokrácia. Vagy milyen más közösségi mezők vannak, ahol a részvétel esélye, lehetősége, gyakorlata megteremtődik a polgárok számára?

Valószínű – s témánk szempontjából ez lehet a tipikus dimenzió –, a lokális, helyi szinten, vagy ahhoz közeli kiterjedtségű mezőkben van a legtöbb esélye a valódi részvétel, belezólás, kezdeményezés, döntési esélyek megteremtésének.

1 Tudomány és társadalom

A *szubszidiaritás* elve szinte valamennyi markáns eszmeáramlatban – a konzervatív-tradicionális, a baloldali, de a liberális gondolkodásban is – kiemelkedően fontos érték. A különféle döntéseknek lehetőleg azokon a szinteken kell megszületniük, ahol a problémák megjelennek, másképpen: a helyben meghozható döntéseket kivenni a polgárok kezéből és magasabb szintre „felfnyomni” „jogszerűtlenség és egyúttal súlyos bűn, a társadalom helyes rendjének felforgatása” (XI. Pius pápa „*Quadragesimo anno*” kezdetű enciklikája). A mi szempontunkból különösen lényeges, hogy a döntésekben való részvétel fejleszti az egyes embereket, de a közösségeket is, míg a döntésekből való kirekesztés leépít, hospitalizál, függőséget alakít ki. Ezért is nagy bűn a közösség kezéből kivenni ezt a lehetőséget, a közösségi részvétel esélyét korlátozni.

S ha a fentiek szerinti esetekben a kirekesztés: a polgároknak a saját életét érintő döntésekből, a helyi közösségi viszonyok alakításából és megéléséből való kirekesztése megtörténik – nézetem szerint a társadalom jelentősen nagyobbik hányada esetén ez történik –; akkor ezt a fogalmat, és a kirekesztés elleni küzdelmünket újra kell értékelni és gondolni.

Ki mer közel merészkedni a helyi közösséghez?

Ma már egyre inkább közismert a hazai civil-nonprofit szektor egyoldalúsága: a szolgáltatói szerep jelentős túlsúlya a civil társadalom másik fontos szerepe: a pörölés, az ellenőrzés, a társadalmi kontroll, a részvétel és beleszólás gyakorlatának rovására. Jól ismert a szektorban a különféle szintű érdekvédelmi funkciók gyengesége: a munkavállalói, a fogyasztói, a kisebbségi és jogvédelem; bár a városvédők, környezet- és természetvédők ezek alól részben kivételek. Pedig az érdekek megfogalmazása, artikulálása, egyeztetése, képviselete ebben a szférában is jó terepe lehetne az igazi társadalmi részvételnek. A civil szférán túl, vannak olyan *szakterületek*, amelyek állampolgári mivoltukban kellene segítsék, erősítsék a polgárokat és a helyi közösségeket. Ezek ugyancsak hatékonyan közreműködhetnének a társadalmi-közösségi részvétel megerősödésében. Elsősorban a szociális munkával foglalkozókra, a művelődésszervezőkre, a vidékfejlesztőkre és a környezetvédőkre gondolok.

Akik a *szociális szféra felől* közelítik meg ezt a szakterületet, igen fontolgatva, óvatosan, tartózkodó távolságtartással teszik ezt. Inkább választják az ugyan minimális sikereket és eredményességet tartogató, de mégis átláthatóbb egyéni esetkezelést, a megbátorodottabbak a közösségi munkát speciális célcsoportokkal. Még a közösségi szociális munka fogalmát is kitalálták, hogy megfelelő távolsággal legyenek a közösségfejlesztői munka lényegétől. Ezek a mostani pozíciók biztosabb szerepfogódozt kínálnak azoknak, akik a szocializációs vagy társadalmi zavarokat szenvedő személyeket segítik munkájukkal. Egy bizonyos korszakban még azt a penetranciát is kitalálták, hogy nevezzék ezt a jelenséget *társadalmi beilleszkedési zavaroknak* – sugallva, hogy nem a társadalom működésképtelen, hibás és alkalmatlan, hanem annak szerencsétlen polgárai, akik nem tudnak ebbe a tudományosan kialakított rendbe beilleszkedni. A tevékenység, a segítség valódi esélye ugyan elég bizonytalan, de a segítettek alkalmazkodóképességének fejlesztése mégis, legalább a szakértők számára a saját szerepüket, viselkedésüket, viszonyukat a *klienseikhez* – tehát a távol-, kívülmaradásukat – garantálhatja.

A *vidék-, térség-, regionális fejlesztők* többnyire a különféle fejlesztési stratégiák mai meghatározóival: a döntéshozókkal, a politikusokkal és a jelentősebb gazdasági erőt képviselő üzletemberekkel, vállalkozókkal vannak kapcsolatban, s nincs semmilyen valódi

kapcsolatuk a lakossággal. Ők – mármint a helyi polgárok – ma még nem tényezői a megrendelői körnek. Minek is szöszölgjenek ilyen – az egészet nehezen értő, a fejlesztésbe teljesen járatlan (amúgy ebben az ügyben /is/ teljesen kiszolgáltatott) – helyi polgárokkal? A lakossági bevonás, aktivizálás; helyi akaratképzések indukálása: alapvető érdekeik ellen való a valódi beleszólás megnehezítené a tervező-technológiai feladatukat.

A művelődés, a közművelődés felől közelítők számára a szabadidős-hobby programok, a művészeti-tudományos értékek terjesztése sokkal kitaposottabb, járhatóbb, kiszámíthatóbb szerepekre készíti az innen érkezőket. Többnyire még a szükségletek valódi feltárását sem vállalják munkaterületükön, hiszen akkor nem lehetne olyan elegánsan a felszínen lavírozni. Már egy ilyen munka során is belekeverednének a helyi szociális-társadalmi viszonyokba, s szembe kellene – esetleg lelkiismereti okokból – nézni azzal, hogy a legelemibb létező vagy megteremtendő szükséglettel: a demokratikus részvétellel kellene érdemben foglalkozni. Ha fontos, hogy ne csak kliensei legyenek – a saját intézményeiknek – a helyi polgárok, hanem megfogalmazzanak szükségleteket, érdekeket. Ha a viszonyaik megváltoztatására és nem a belesimulásra, elfogadásra kellene felkészülniük.

Pedig ebben a gyakran megfogalmazatlan, felszín alatt bizonytalanul megbúvó, nem is igazán tudatosuló, főként hiányokat, közérzeti frusztrációkat hordozó folyamatban, ebben a kiútkereső helyzetben a helyi közösség tagjainak, a települések polgárainak – a lehetséges helyzetük, szerepük megértéséhez, megváltoztatásához, érdekeik megfogalmazásához –, szakmai partnerek kellene, akik segítik ezt a folyamatot. Segítő intézmények, szervezetek, szakemberek. A művelődésszervezői munka nagy esélye lehetne ez a szerepvállalás.

A csoportokban folyó közösségi munka Nyugaton egyenértékű része a közösségi munkának – ha az nem csak befelé, hanem kifelé, tehát a társadalmi intézmény- és feltételrendszer megváltoztatására is irányul. De a társadalmi részvétel, a felelős állampolgárság kialakítása, a helyi közösségi, közélet dinamizálása, a változásoknak a kezdeményezése, segítése, követése – nos, ezek nemigen vonzóak ma még (már). Bizonytalan (és úgy vélik gyakran kockázatos, kényelmetlen is) lenne – mindhárom foglalkozási kör üzöinek – ebben a szerepkörben a pontos szerepformálás a lakossági, a közösségi partnerekkel és a hatósággal, az önkormányzatokkal (kormányzattal) szemben is.

A szociális munka felől azonban inkább a személyes segítségbe „bújnak”, a művelődésszervezés felől a szórakoztatásba, lazításba, szabadidő eltöltésbe; a terület-vidékfejlesztés felől a döntéshozatal feljebb megtalálható – s mindenképpen elegánsabb – szintjére menekülnek a specialisták, a szakemberek és így a szakmák is. Nem akarják a társadalmi viszonyokat firtatni, érinteni, pláne nem alakítani, befolyásolni. Az eddigi lépések kockázatmentesebbek, ha tovább mennének, akkor bizonytalanabbá, kiszámíthatatlannabbá válnak a viszonyok. Ahhoz bátorság, civil kurázs, szilárd meggyőződés kellene: más világgép.

A környezetvédők között egyre erőteljesebb vonzalmat tapasztalok az igazi közösségi beavatkozást eredményező kezdeményezések iránt. Mert akcióikban „közel merészkednek” a helyi közösségekhez. Eszközként is, a társadalmi részvétel, a társadalmi párbeszéd egyre fontosabb számukra. De többnyire egy szakterületre, egy megközelítésre, egyre koncentráva használják a közösségi munkát. „Összesűrített” alkalmakra, határozott közéleti cselekvésre, beavatkozásra, akcióra összpontosítanak. Mi közösségfejlesztés

1 tudomány és társadalom

tők, talán szelídebb és hosszú távú – tehát tartós folyamatokat szeretnénk. Ám a vak is látja, nagyon termékeny lehet ezzel a szakterülettel az összefogás.

A szakmaiság és a helybeliség viszonya kapcsán a specialisták gyakran hivatkoznak arra, hogy azért nem vonják be a helyi polgárokat a különféle tervezési és döntési procedúrákba, mert azok nem értenek a szakkérdésekhez, nem látják át a specialisták által megfogalmazott elképzeléseket szakmailag.

A közösségfejlesztés szemléletével, a helybeliséget, az érintettséget a szakmaiság egyenrangú partnerének tekintjük. Elvitathatatlan a joguk a helyi ügyekbe való beleszólásra azoknak, akik az adott helyen élnek – gyakran ők rendelkeznek a helyről a legtöbb információval, ismerettel. Micsoda pökhendiség kell ahhoz, hogy ezt az ismeretet kiiktassák a tervezők.

Ebből a viszonylatból közelítve is érdekes lehet az a kérdés, kik lehet(né)nek a közösségi bevonás, a közösségi részvétel kezdeményezői a mindennapi gyakorlatban? Meggyőződésem, hogy az érintetteken, tehát a helyi közösségeken kívül, a megrendelők: azaz az önkormányzati-közigazgatási szervezetek, de a különféle szakterületek specialistái is, amikor helyi beavatkozásokra-programokra felkéri őket az üzleti szféra, vagy a(z) (ön) kormányzati szféra szereplői. Tehát a szakmai összefogás keresésén túl önmagukban is jelentős szerepeket vállalhatnak a különféle szakértők akkor, ha a közösségi részvételt az általuk végzett munkákban a megrendelőktől akár függetlenül is megkövetelnék, így segítve a közösségi akarat esélyeit.

Összefoglalva:

– Bármilyen társadalomfejlesztő, segítő szakmában dolgozunk, s ha a civil társadalom helyi szereplői vagyunk is, merjük felemelni a részletekből a fejünket, s keresni a módját annak, hogy szomszédságban, városrészben vagy a település egészében gondolkodjunk.

– A közösségi beavatkozásnál tekintsük elsődlegesen fontos szükségletnek a helyi, belső erőforrások felismerését és kibontását.

– A részvétel megteremtésében fontos szerepe van a helyi civil társadalomnak, a nonprofit szervezeteknek; de az egyes szakterületek-segítő szakmák is döntő szerepet vállalhatnak, ha saját intézményi érdekeik védelme helyett valóságosan is közel merészkednének a helyi közösségekhez.

– Végül jó lenne, ha a különféle külső szakértők is követelménynek tekintenék megbízásaik során a helyi lakosság bevonását és részvételének megszervezését a fejlesztési programok kialakításában.

A szakmaiság jó kibontása *esélyt* kínál egymás erőforrásainak a megismerésére, ezeknek az erőforrásoknak a szakmaközi összekapcsolódására a közös pontok megtalálásával. Persze *veszélye is* lehet, ha ennek során összemosódnak a különbözőségek, a sajátosságok, specialitások. Egy újfajta sematizmus veszélyére utalok, ha túl egyszerűsödnek a közösségi részvétel kérdései – ha mindent annak tekintünk: azt is, ami nem az –, s amelynek során a közösségi fejlesztőmunka elveszítheti saját karakterét.

De fontos kérdés megválaszolására látok jó esélyt: vegyük számba, mi minden segíthetné az embereknek közéletben – közösségi életben való öntevékeny részvételét? Mire lenne szükség a közösségi részvétel erősítéséhez, szélesítéséhez, fejlesztéséhez?